

מס' 5 - ציר האיראני-שיעי ולחירת איראן להגמוניה אזורית

המהפכה האסלאמית

העדה השיעית מהווה 94% מכלל האוכלוסייה באיראן, מה שהופך אותה למדינה השיעית הגדולה ביותר, הן מבחינה יחסית והן מבחינה כמותית. בעולם המוסלמי, הזרם השיעי מהווה מיעוט המונה כ-10% מכלל האסלאם, ולאורך שנים רבות היה נרדף בידי הרוב המוסלמי-סוני.

איראן הייתה מונרכיה ריכוזית הנשלטת על ידי מלך המכונה שאה. השאה האחרון של איראן, שעלה לשלטון במהלך מלחמת העולם השנייה, היה בעל נטיות מערביות שלא שיקפו את הלך הרוח החברתי במדינה, שברובה הייתה אוכלוסייה שמרנית דתית. המצב החברתי במדינה הוביל בשנת 1979 למחאות ולהפגנות ענק בערים מרכזיות כמו טהרן ושייז, שהביאו את השאה לעזוב את המדינה ולצאת לגלות. איש הדת השיעי האייאתולה רוחאללה ח'ומייני ניצל את הוואקום השלטוני שנוצר כדי להוביל בהנהגתו לשינויים חברתיים-דתיים תחת הכותרת של מהפכה אסלאמית, ובתוך כך להפיכתה של איראן לרפובליקה אסלאמית החותרת לבער את ערכי המערב הליברלי מתוכה, ולייצא את המהפכה השיעית לעולם.

הציר השיעי: מיליציות בעיראק, חות'ים בתימן וחיזבאללה בלבנון

לאיראן מורשת עתיקה של מעמד אימפריאלי במזרח התיכון. שאיפותיה של איראן לעליונות צבאית וכלכלית מושגת על ידי ביסוס מעמדה הגאו-פוליטי, באמצעות מאבקה במדינות המערב, ובראשן ישראל וארה"ב. איראן מנצלת את המרחב הערבי המשוסע ורותמת שחקנים לא-מדינתיים המזדהים עם התפיסה האסלאמית-שיעית-פונדמנטליסטית. בנוסף, היא חותרת להשגת יכולת גרעינית ככלי לביסוס מעמדה ההגמוני במרחב.

עיראק

עיראק שוכנת ממערב לאיראן והיא בית לדתות ועדות רבות: רוב שיעי של כ-65%, לצד מיעוטים גדולים של סונים וכורדים. במדינה נמצאות שתי ערים הקדושות לאסלאם השיעי – נג'ף וכרבלא. נפילת משטרו של סדאם חוסיין וחוסר המשילות של המדינה העיראקית המתפוררת תרמו לגיבוש הציר האיראני-שיעי. לאיראן חשוב גם לשמור על אחדות הטריטוריה העיראקית, שכן פרישה של האזור הכורדי בצפון עיראק עלול לעורר את המיעוט הכורדי שבצפון איראן לדרוש לעצמו עצמאות.

לעיראק יש גם חשיבות גאו-אסטרטגית: מאז החל 'האביב הערבי' ב-2011 מעורבת איראן במלחמת האזרחים בסוריה, ועיראק משמשת כ-"גשר" המחבר בין איראן, סוריה ולבנון, ומייצר רציפות טריטוריאלית דרכה ניתן להעביר סחורות ואמצעי לחימה שונים – השליטה בעיראק יוצרת שרשרת של מדינות המשויכות לציר ההתנגדות, כפי שבא לידי ביטוי בדבריו של עלי ח'מינאי, מנהיגה העליון של איראן: "אם חוליה אחת מתנתקת, השרשרת יכולה להתפרק".

תימן

המהפכה האסלאמית-שיעית באיראן הציבה אותה מול ערב הסעודית הסונית, שכן שתי המדינות חותרות להגמוניה אזורית מכוח עוצמתן הכלכלית, הצבאית, התרבותית והדתית. איראן מתקרבת אל הציר רוסייה-סין, ואילו ערב הסעודית לוטשת את עיניה לעבר מדינות המערב, ובראשן ארה"ב, לצורך השקעות כלכליות לפיתוח מיזמים, פרויקטים ויוזמות כלכליות שונות. איראן, מצידה, משתמשת בתימן ככלי לערעור היציבות הן בערב הסעודית והן באזור הים האדום.

תימן גובלת בדרומה של ערב הסעודית, ועל פי ההערכות יש בה רוב של כ-60% סונים לעומת 40% שיעים, החיים בעיקר בצפון המדינה. משנות התשעים ניהלו בני שבט החות'ים (שיעים-זיידים) מערכה נגד הממשלה התימנית, ובעשור הקודם השתלטו על חבלי ארץ גדולים במערב המדינה, ביניהם עיר הבירה צנעא. חוסר המשילות המאפיינת את המדינה בתימן, בדומה למצב בעיראק, מאפשרת לאיראן דריסת רגל במרחב וניצול שלה לצרכיה האסטרטגיים.

ערב הסעודית מנהלת מלחמת חורמה נגד החות'ים, בשעה שאיראן תומכת בהם במימון ובאספקת אמל"ח. החות'ים פגעו בעבר במתקני הפקת הנפט בערב הסעודית, ופעילותם פוגעת במעמדה ובהשפעתה של ערב הסעודית בעיני סוריה ולבנון. החות'ים גם פוגעים בנתיבי הסחר הימיים על ידי תקיפתן של אוניות סוחר הנעות בים האדום ובמיצר באב אל-מנדב, ובתגובה גיבשו מעצמות המערב קואליציה כנגדם. עם פרוץ מלחמת 'ח'רבות ברזל' הכריזו החות'ים מלחמה על מדינת ישראל, והם מבצעים ירי של טילים מדויקים וכטב"מים לעבר מרחב אילת.

מס' 5 - ציר האיראן-שיעי ולתירת איראן להגמוניה אזורית

לבנון

התעצמות השיעים בלבנון משקפת את השינוי ביחסי הכוחות הדמוגרפיים, שעליהם מושטת המשטר במדינה. ארגון חיזבאללה השיעי תומך ברעיונות המהפכה האסלאמית באיראן, ועלי ח'מינאי, מנהיגה העליון של איראן, מהווה לו כמקור הסמכות. מעבר להקשר הרעיוני-תאולוגי, עולה גם ההקשר הגאו-אסטרטגי: חיזבאללה הוא הארגון החשוב ביותר שמוציא לפועל את מדיניות החוץ האיראנית בחתירתה להגמוניה אזורית, במיוחד לאור מיקומו הגאוגרפי והאסטרטגי ביחס לישראל. איראן מממנת בפועל את חיזבאללה, מספקת לו אמצעי לחימה, ומסייעת בהכשרת לוחמים ובפיתוח תשתיות טרור. עם פרוץ מלחמת 'חרבות ברזל' החל חיזבאללה לתקוף בגבול הצפון, בעיקר באמצעות ירי תמ"ס, נ"ט וכטב"מים, שמקורם בעיקר באיראן.

ציר ההתנגדות: איראן, רוסיה וסין

להשגת יעדיה, יצרה איראן יחסים מיוחדים עם רוסיה, סין ובמידה מסוימת גם צפון קוריאה, המאתגרות את ההגמוניה האמריקנית והסדר העולמי. בתקופה בה איראן הייתה נתונה תחת סנקציות כלכליות מערביות, עקב מדיניות הגרעין שלה, המשיכה סין לרכוש ממנה נפט, והיא רואה בה פוטנציאל כלכלי גדול. לראייה, בין המדינות נחתמו בשנים האחרונות הסכמים רבים בנושאים של מסחר, תעשייה, תשתיות וחקלאות.

בתחומי הצבא והביטחון, מתנהלות עסקאות נשק בהיקפי ענק בין איראן לרוסיה. באיראן קיימת תעשייה ביטחונית מפותחת והיא מסייעת לרוסיה במלחמתה נגד אוקראינה – במכירת מאות אלפי פגזים, אלפי כטב"מים, כמיליון קליעים ואמצעי לחימה נוספים. הרוסים מצידם מוכרים לאיראן מטוסי קרב מסוג "סוחוי". איראן מקדמת משא ומתן עם סין ורוסיה לרכישת דלק טילים ורכיבים כימיים נוספים המשמשים להנעת טילים בליסטיים.

סיכום

השינויים שהתחוללו בשנות השישים והשבעים באיראן הכינו את הקרקע לשינויים חברתיים רחבי היקף. המעבר של איראן ממשטר חילוני פרו-מערבי למשטר תאוקרטי, ריכוזי ואנטי-מערבי עיצב את מדיניות הפנים, החוץ והביטחון של בכדי לשקם את מעמדה ההיסטורי ככוח מוביל באזור ובכדי לייצא את ערכי המהפכה האסלאמית-שיעית. להשגת יעדי המאבק בישראל ובארה"ב, איראן פועלת בשני מישורים: הראשון – חיבור עם שחקנים לא מדינתיים באזור המזרח התיכון הנמנים על העדה השיעית, כדי שיהוו חזית התנגדות קדמית כנגד ישראל וכנגד מטרות מערביות באזור. השני – חיבור עם מדינות המתנגדות לדומיננטיות ולהשפעה של ארה"ב בזירה הבינלאומית, כחלק מהשאיפה ליצור סדר עולמי חדש.